

УДК 343.98

О. А. Ляшенко
провідний судовий експерт

О. В. Щербина
старший судовий експерт

*Кропивницьке відділення
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ З ОБГРУНТУВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ БАНКАМИ ПРОЦЕНТНОЇ СТАВКИ LIBOR ПРИ КРЕДИТУВАННІ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

У даній статті розглядаються окремі аспекти, що виникають при виконанні судових експертиз з питань відповідності нормам чинного законодавства України, застосування банками в розрахунках за довгостроковими валютними кредитами змінної процентної ставки – базової ставки LIBOR (London Interbank Offered Rate, Лондонська міжбанківська ставка пропозицій), відповідності методики (механізму) розрахунку такої відсоткової ставки для підтвердження заборгованості суб'єктів господарювання за неповернутими банківськими довгостроковими кредитами в іноземній валюті та процентів за користування кредитом.

Ключові слова: банки, кредитування, процентна ставка LIBOR.

Перед економічною та юридичною наукою стоїть завдання розробити питання кредитної політики в іноземній валюті у державі на макроекономічному рівні, закріпити їх відповідним правовим механізмом. Стрижнем цієї розробки повинні стати стимулювання довгострокового кредитування виробничого сектору економіки і стабілізація фінансово-господарської діяльності, як необхідної умови виходу країни з економічної кризи [1, с. 82].

Майже всі національні економіки незалежних держав є відкритими економічними системами, тобто кожна держава має певні економічні чи фінансові відносини з іншими державами, які проявляються в міжнародній торгівлі, рухові капіталу, реалізації послуг на світовому ринку, тощо [2, с. 95].

Для співставності вартості товарів вироблених в різних країнах, використовують валютні курси. Валютний курс є одним із ключових параметрів міжнародних економічних відносин [2, с. 95].

Як економічна категорія, валютний курс (інколи його називають обмінним курсом) являє собою співвідношення між грошовими

одинацями двох країн, або ціну грошової одиниці однієї країни, відображену в грошових одиницях іншої країни, чи в міжнародних валютних одиницях. Процес визначення валютного курсу називається котируванням [2, с. 96–97].

Аналіз розвитку грошово-валютних відносин свідчить, що світове товариство, провідні вчені постійно шукають оптимальні варіанти використання різних форм і видів цінового співставлення грошових одиниць різних держав, тобто валютних курсів. Відбувається постійний пошук найефективніших засобів щодо стабілізації та регулювання валютних курсів [2, с. 100–101].

В сучасних умовах міжнародних економічних відносинах використовуються фіксовані, плаваючі (гнучкі) валютні курси та їх поєднання.

Фіксований валютний курс передбачає наявність офіційно зареєстрованого співвідношення валют, яке підтримується органами державного управління [2, с. 102].

Під плаваючим валютним курсом розуміють такий курс, рівень якого визначається на ринку під впливом попиту та пропозиції [2, с. 104].

Висхідні країни, які в переважній більшості не досягли належної макроекономічної стійкості, віддають перевагу різноманітним формам прив'язки національної валюти до однієї (кошика з двох трьох) з світових валют (найчастіше, це долар або зі значною часткою долара в кошику) [3, с. 119].

Валютний курс в Україні – це установлений Національним Банком України курс грошової одиниці України до грошових одиниць інших країн [2, с. 95].

Національна валюта – це грошова одиниця певної країни, або той чи інший її тип (золота, срібна, паперова); іноземна валюта – грошові знаки іноземних держав, кредитні та платіжні засоби, виражені в іноземних грошових одиницях, що використовуються у міжнародних розрахунках [4, с. 4].

Банківський кредит на сьогодні є найпоширенішою формою фінансового кредиту та являє собою кошти, що надаються у позику юридичній чи фізичній особі на певний строк і під процент. Таке визначення кредиту дано у п.1 ст.1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III [5].

Останнім часом в судах побільшало справ по стягненню заборгованості з фізичних та юридичних осіб за банківськими кредитами, особливо за валютними довгостроковими кредитами, які надавалися позичальникам в 2008-2010 роках та в яких застосована плаваюча ставка LIBOR (London Interbank Offered Rate, Лондонська міжбанківська ставка пропозицій).

Аналіз внесених до Реєстру методик проведення судових експертиз методичних матеріалів та до Переліку науково-технічної і довідкової літератури свідчить, що на даний час методики проведення судово-економічних експертиз при розгляді в господарських судах справ, пов'язаних з питаннями застосування ставки LIBOR, відсутні. Аналіз публікацій різних періодичних видань економічної направленості свідчить, що проблемам дослідження застосування українськими банками ставки LIBOR приділяється недостатньо уваги.

Це питання набуває актуальності на даний час при виконанні економічних експертиз у господарських та у цивільних справах, коли до суду звертаються банки з позовом до позичальників та їх поручителів, що не повертають банкам отримані в 2008-2010 роках багатомільйонні довгострокові валютні кредити, в яких застосована процентна ставка LIBOR. Не сплачуючи заборгованість за такими кредитами, позичальники мотивують це тим, що вказана ставка на їх думку застосовується для розрахунків між банками та є величиною, яка свідчить про те, під які проценти банки можуть кредитувати один одного, а не для визначення кредитної ставки при видачі кредиту юридичній особі в межах України та не повинна застосовуватися банками при довгостроковій видачі кредитів у іноземній валюті.

Банківський кредит є одним із видів кредиту в економіці, який представляє собою рух капіталу, що надається банками у позичку на умовах забезпеченості, поворотності, терміновості та платності [6].

Банківські кредити, надані комерційним банком своїм клієнтам, можна класифікувати за певними ознаками. Так, залежно від терміну кредитування банківські кредити класифікують: короткострокові (строк повернення яких не перевищує одного року), середньострокові (на строк до трьох років) та довгострокові (на строк понад три роки).

Якщо короткострокові кредити націлені на обслуговування поточних потреб позичальників, середньострокові надаються з метою як виробничого, так і комерційного характеру, то довгострокові кредити пов'язані, як правило, з капітальним будівництвом, паливно-енергетичним комплексом, сировинними галузями економіки.

Основними умовами надання кредиту є: забезпеченість; повернення; дотримання строків; цільове використання.

Ці та інші умови встановлюються кредитним договором.

Після підписання кредитного договору банк відкриває позичальнику позичковий рахунок на строк дії такого договору. Із цього рахунку грошові кошти перераховуються банком на поточний рахунок позичальника в іноземній валюті, реквізити якого зазначено в кредитному договорі.

Поточний рахунок в іноземній валюті відкривається суб'єкту господарювання на підставі п.п. 5.2 п. 5 Інструкції про порядок

відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженої Постановою Національного банку України від 12.11.2003 № 492, для здійснення поточних операцій, визначених законодавством України, а також для зарахування, використання і погашення кредитів в іноземній валюті [7].

При відкритті позичальнику мультивалютної відновлювальної лінії банк надає такому позичальнику кредити в її межах у національній чи іноземній валюті.

Під відновлювальною мультивалютною лінією розуміється кредитна лінія, протягом строку дії якої після повного або часткового повернення наданих позичальнику кредитів, банк здійснює подальше кредитування цього позичальника в межах ліміту цієї лінії.

Протягом строку дії кредитної лінії банк може надати позичальнику кредит або шляхом одноразового надання одного кредиту в сумі, що дорівнює ліміту кредитної лінії, або шляхом надання декількох кредитів, але так, щоб у будь-який момент загальна заборгованість за кредитною лінією не перевищувала ліміту кредитної лінії.

Кількість кредитів, які позичальник може отримати протягом строку дії кредитної лінії та в межах вільного залишку її ліміту – не обмежена. При цьому, вільний залишок ліміту визначається як різниця між сумою ліміту кредитної лінії та сумою загальної заборгованості за кредитною лінією, у тому числі якщо різниця виникла внаслідок повного або часткового повернення одного чи декількох кредитів.

Кожний із кредитів банк надає на підставі окремої додаткової угоди до кредитного договору. У таких додаткових угодах сторони визначають валюту та суму кредиту, розмір процентів за користування ним і строк його повернення.

Кредит надається позичальнику для поповнення оборотних коштів і може бути використаний ним на будь-які цілі, що не суперечать законодавству України. Зокрема, кредит може бути повністю або частково конвертовано у національну чи іноземну валюту відповідно до українського законодавства.

Погашення кредиту в іноземній валюті та нарахованих за ним процентів здійснюється платіжними дорученнями позичальника, а за умови визнання боргу – платіжною вимогою банку в установленому чинним законодавством порядку.

Погашення заборгованості за кредитом і процентів за користування ним здійснюється в черговості, що встановлюється сторонами при укладенні договору про надання кредиту.

Повернення кредиту, отриманого відповідно до відкритої мультивалютної відновлювальної лінії, сплата процентів за користування ним, сплата передбаченої договором пені (у разі її наявності) здійснюється в тій валюті, в якій видано кредит [8, с. 42–46].

Відповідно до статті 1054 Цивільного кодексу України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти [9].

Отже, в сучасних умовах кредит не може видаватися безпроцентно (безоплатно). Величина процентної ставки залежить від багатьох факторів.

Закон України від 22.09.2011 № 3795-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів про урегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг», яким внесено зміни до Цивільного кодексу України, конкретно визначив види процентних ставок та процедуру їх встановлення [10].

Так, за ч. 1 та ч. 2 ст.1056-1 Цивільного кодексу України (у редакції Закону України від 22.09.2011 № 3795-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів про урегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг») процентна ставка за кредитом може бути фіксованою або змінюваною. Тип процентної ставки визначається кредитним договором. Розмір процентів, тип процентної ставки та порядок їх сплати за кредитним договором визначається в договорі залежно від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозицій, які склалися на кредитному ринку, строку користування кредитом, розміру облікової ставки та інших факторів [9].

Відповідно ч. 3 ст. 1056-1 Цивільного кодексу України фіксована процентна ставка є незмінною протягом усього строку кредитного договору. Встановлений договором розмір фіксованої процентної ставки не може бути збільшено банком в односторонньому порядку. Умова договору щодо права банку змінювати розмір фіксованої процентної ставки в односторонньому порядку є нікчемною [9].

Отже, фіксована процентна ставка представляє собою систему нарахування відсотків, розмір яких не змінюється протягом усього терміну. За таких умов позичальник більш впевнений у завтрашньому дні, що і є основним аргументом для вибору вітчизняним позичальником фіксованої процентної ставки [11].

Плаваюча процентна ставка – це процентна ставка, яка застосовується в основному до середньострокових та довгострокових кредитів. Її розмір не фіксується на весь строк надання кредиту, а переглядається через проміжок часу, який встановлений кредитором (за погодженням позичальника) в кредитному договорі. Традиційно плаваючі ставки кредитів складаються з фіксованої маржі банку і плаваючої складової, яка змінюється з часом. Плаваюча ставка може змінюватися від ситуації на відповідному кредитному ринку, або бути прив'язаною до облікової ставки НБУ.

Додавання двох складових плаваючої ставки – фіксованої та динамічної роблять підсумкову ставку плаваючою. При підвищенні індексу в змінній частині ставки сумарний відсоток також збільшується. А якщо індекс знижується відповідно зменшується і загальний відсоток за користування кредитом [11].

Частинами 4 та 5 статті 1056-1 Цивільного процесуального кодексу закріплені чіткі вимоги до застосування банківськими установами змінюваної процентної ставки: у разі застосування змінюваної процентної ставки кредитор самостійно, з визначеною у кредитному договорі періодичністю, має право збільшувати та зобов'язаний зменшувати процентну ставку відповідно до умов і в порядку, встановлених кредитним договором. Кредитодавець зобов'язується письмово повідомити позичальника, поручителя та інших зобов'язаних за договором осіб про зміну процентної ставки не пізніше як за 15 календарних днів до дати, з якої застосовуватиметься нова ставка. У кредитному договорі встановлюється порядок розрахунку змінюваної процентної ставки із застосуванням погодженого сторонами індексу. Порядок розрахунку змінюваної процентної ставки повинен дозволяти точно визначити розмір процентної ставки за кредитом на будь-який момент часу протягом строку дії кредитного договору. Кредитор не має права змінювати встановлений кредитним договором порядок розрахунку змінюваної процентної ставки без згоди позичальника.

Індекс, що використовується у формулі визначення змінюваної процентної ставки, повинен відповідати таким вимогам:

- поточне значення індексу повинно періодично, але не рідше одного разу на місяць, публікуватися в засобах масової інформації або оприлюднюватися через інші загальнодоступні регулярні джерела інформації. Кредитний договір повинен містити посилання на джерело інформації про відповідний індекс;

- індекс повинен ґрунтуватися на об'єктивних індикаторах фінансової сфери, що дозволяють визначити ринкову вартість кредитних ресурсів;

- значення індексу повинно встановлюватися незалежною установою з визнаною діловою репутацією на ринку фінансових послуг [11].

Слід зазначити, що заборона кредитним (банківським) установам в односторонньому порядку збільшувати процентні ставки за кредитом та знижувати депозитні ставки почала діяти ще з моменту внесення в грудні 2008 року змін до Закону України «Про банки та банківську діяльність». Така заборона почала застосовуватися у зв'язку з масовим переглядом умов договорів і підвищенням вартості кредитів, що не враховували думки (можливості) позичальників. З того часу однобічна зміна процентної ставки за кредитним договором є нікчемною [12].

Умови кредитування із застосуванням плаваючої процентної ставки після набрання чинності змін до Цивільного кодексу України в редакції Закону України від 22.09.2011 № 3795-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів про урегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» банки стали пропонувати фізичним особам при отриманні іпотечних кредитів та корпоративним клієнтам, наприклад, при фінансуванні технічної модернізації чи інфраструктурних проектів тощо [12].

Змінні банківські величини можуть бути різними.

Якщо до Закону України від 22.09.2011 № 3795-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів про урегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» банки самостійно на свій розсуд обирали показники, до яких прив'язували плаваючі процентні ставки, то після набрання чинності цього Закону до індексу, що використовується у формулі визначення змінюваної (плаваючої) процентної ставки, вже закріплені чіткі вимоги (ч. 5 ст. 1056-1 Цивільного кодексу України). При цьому, Законом України від 22.09.2011 № 3795-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів про урегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг заборонено банкам прив'язувати плаваючу ставку до своїх внутрішніх депозитів. Відтепер значення індексу, яке береться за основу плаваючої ставки, повинна розраховувати незалежна установа з визначеною діловою репутацією, а значення індексу має щомісяця оприлюднюватися або публікуватися в засобах масової інформації [12].

При кредитуванні в іноземній валюті банками мають враховуватися процентні ставки, які діють на міжнародних ринках позичкових капіталів.

Здебільшого валютні кредити залучаються для виконання зобов'язань за зовнішньоекономічними контрактами.

Як свідчить практика, кредити в іноземній валюті є більш вигідними для позичальника, оскільки ставки за ними нижче, ніж за кредитами у вітчизняній валюті. Проте, при укладенні кредитних договорів позичальникам слід враховувати підвищений валютний ризик.

В основному кредити в іноземній валюті надаються комерційними банками за умови мобілізації ними валютних ресурсів на відповідний строк. Конвертування кредитних коштів в іноземну валюту або в гривню відбувається на міжбанківському валютному ринку України чи на міжнародних валютних ринках. Тому видача кредитів в іноземній валюті вітчизняними банками прив'язана до світових індикаторів – міжбанківської процентної ставки. Деякі банки прив'язують ставку у доларах США до базової ставки LIBOR, у євро – EUR LIBOR як до еталону/стандарту.

З метою підтримання стабільності грошової одиниці України та недопущення безпідставного відпливу капіталу за межі України у вигляді виплати резидентами-позичальниками завищених процентів за користування кредитами в іноземній валюті, 03.08.2004 Національним банком України було прийнято постанову за № 363 «Про встановлення процентних ставок за зовнішніми запозиченнями резидентів», яка зі змінами чинна і на сьогоднішній день [13].

Даною постановою Національний банк України установив максимальні розміри процентних ставок (з урахуванням комісій, неустойки та інших зборів, установлених відповідними договорами) для короткострокових, середньострокових та довгострокових запозичень, за якими резиденти мають здійснювати зовнішні запозичення у вигляді кредитів, позик в іноземній валюті 1-ї групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів, для фіксованої та плаваючої процентних ставок. Зокрема, для ставки LIBOR встановлено для тримісячних депозитів у доларах США плюс 750 базисних пунктів. Виходячи із середньозваженої процентної ставки, за якою банки України надають суб'єктам господарювання кредити в іноземній валюті 2-ї та 3-ї груп Класифікатора на внутрішньому кредитному ринку, установлено, що резиденти мають здійснювати зовнішні запозичення у валютах цих груп Класифікатора за процентною ставкою, що не перевищує 20% річних [13].

Міжбанківська процентна ставка – це процентна ставка, яка встановлена на міжбанківському грошовому ринку його найкрупнішими учасниками. Представляє собою середню ставку по міжбанківським короткостроковим кредитам. Також міжбанківською ставкою називається ціна світових валют відносно одна одної, яка встановлюється найбільшими світовими банками.

На світовому валютному ринку використовуються міжбанківські ставки:

- ставка EURIBOR – була вперше опублікована 30 грудня 1998 року. Раніше у європейських країн були внутрішні ставки по міжбанківських кредитах, наприклад в Германії – FIBOR, у Фінляндії – HIBOR, у Франції – PIBOR. Усі вони об'єдналися в EURIBOR з 1 січня 1999 року, коли в обігу з'явилося євро;

- європейська міжбанківська ставка EUREPO – розраховується з березня 2002 року – є орієнтиром по міжбанківських угодах кредитування в євро під заперуку цінних паперів;

- міжбанківська ставка США Federal funds rate та інші міжбанківські ставки, які діють в усіх частинах світу.

В Україні також є свої міжбанківські процентні ставки.

Так, з лютого 1999 року в Україні розраховується індекс KIEIBOR. Даний індекс є індикативним курсом, за яким вітчизняні банки надають один одному гривневі депозити [14].

Також, з 18.05.2011 агентством Thomson Reuters по методиці, розробленій спільно з Національним банком України, розраховується UIRD (англійською Ukrainian Index of Retail Deposit Rates, скорочено UIRD) – український індекс ставок по депозитах фізичних осіб. Розрахунок здійснюється на підставі номінальних ставок депозитів фізичних осіб, основних учасників українського ринку банківських депозитів – 20 провідними комерційними банками України [15].

19.10.2016 вперше оприлюднений Український індекс міжбанківських ставок, розрахунок якого здійснений з метою надання учасникам ринку об'єктивних індикаторів вартості гривневих ресурсів на міжбанківському ринку України. Розраховується кожного робочого дня [16].

09.02.2005 Національний банк України прийняв постанову № 33, якою рекомендував банкам під час визначення ціни за залученими коштами в національній валюті орієнтуватися на розмір облікової ставки Національного банку України плюс 5-7 відсоткових пункти (залежно від терміну залучення коштів), в іноземній – на розмір ставки LIBOR плюс 1-3 відсоткових пункти (залежно від терміну залучення коштів) [17].

LIBOR (London Interbank Offered Rate, Лондонська міжбанківська ставка пропозицій) є усередненою процентною ставкою міжбанківського кредитування на міжнародному ринку і поширеним показником процентних ставок в усьому світі.

ICE LIBOR (раніше BBA LIBOR) розраховується на офіційному рівні з 1 січня 1986 року і є базовою ставкою, яку провідні банки світу платять один одному за короткострокові позики. ICE LIBOR розраховується на підставі процентних ставок шістнадцяти банків-орієнтирів, діяльність яких підлягає постійному моніторингу. Обираються банки-орієнтири згідно рівня кредитного рейтингу й активності на валютному ринку. LIBOR управляється ICE Benchmark Administration (IBA) (раніше – Британською Банківською Асоціацією – BBA) і базується на п'ятьох валютах: долари США, євро, фунт стерлінгів, японська ієна та швейцарський франк. LIBOR обслуговує сім різних строків погашення: протягом ночі, одного тижня та 1, 2, 3, 6 та 12 місяців.

Банки, що входять у базу розрахунку ставки, щодня подають свої котирування уповноваженому агентству. Близько 12.00 за лондонським часом публікується фіксинг (фіксація) LIBOR. Котирування банків впорядковуються, чотири верхні і чотири нижні значення відкидаються, а решта значень усереднюється. Таким чином, ставка визначається щодня і по кожній валюті.

Процентна ставка – це плата за користування коштами. Заздалегідь вгадати динаміку ставки LIBOR, яка залежить від загальноекономічної ситуації на світовому ринку, складно. Протягом свого існування вона міняється досить суттєво. Так, за період з 2007 по 2009 рік ставка

стрімко падала. За даними <http://www.wsjprimerate.us> в грудні 2007 року за місяць ставка складала 5,0172 %, в грудні 2009 року – 0,2329 %, і лише останнім часом ставка повільно, але зростає: станом на 27.03.2018 місячна ставка становила 1,88 %, на 27.02.2018 – 1,66 %, а рік тому – 0,98 %. Зі слів аналітиків, головна причина такої динаміки – залежність індексу від рівня облікової ставки Федеральної Резервної Системи США.

Щодо ставки LIBOR, яка застосовувалась українськими банками як змінна складова плаваючої процентної ставки при наданні кредитів.

Як правило, така ставка обумовлювалась кредитними угодами, укладеними з позикодавцями – представниками крупного бізнесу в 2008-2012 роках, які тепер з настанням «скрутних часів» подають позови до суду про визнання кредитних договорів недійсними на підставі того, що нарахування процентної ставки у вигляді LIBOR+ суперечить нормам чинного законодавства.

Аналіз постанов Вищого господарського суду, прийнятих по справах, предметом яких були спірні питання між позичальником та банком і застосування останніми ставки LIBOR при розрахунку процентів за користування кредитними коштами, показав, що суди касаційної інстанції дотримуються однієї думки: касаційні скарги позичальників не підлягають задоволенню оскільки:

- застосування ставки LIBOR не суперечить чинному законодавству;
- застосування ставки LIBOR було обумовлено кредитним договором.

Зміст договору становлять умови, визначені на розсуд сторін і погоджені ними. Згідно ст. 629 Господарського кодексу України договір є обов'язковим для виконання сторонами. А отже і підстави для визнання не дійсним кредитного договору відсутні.

Для прикладу проаналізована практика судів з питань, які ставляться на вирішення економічної експертизи, щодо відповідності нормам чинного законодавства України застосування банками ставки LIBOR у кредитуванні юридичних осіб-резидентів.

Приклад 1.

Рішенням господарського суду Луганської області позов задоволено. Визнано недійсним договір від 14.05.2008 про надання кредитної лінії між ТОВ «1» та ПАТ «Банк»; визнано недійсним договір поруки, укладений між ТОВ «2» та ПАТ «Банк» в частині забезпечення зобов'язань ТОВ «1»; визнано недійсним договір поруки, укладений між ТОВ «3» та ПАТ «Банк» в частині забезпечення зобов'язань ТОВ «1» по кредитному договору; визнано недійсним іпотечний договір, укладений між ТОВ «4» та ПАТ «Банк» в частині забезпечення зобов'язань ТОВ «1» по кредитному договору.

Перша інстанція в рішенні вказала, що у кредитному договорі від 14.05.2008 визначена процента ставка в розмірі LIBOR + 7 %, але

вказана процентна ставка є міжбанківською та розраховується як середньоарифметичне значення індивідуальних процентних ставок пропозицій ресурсів банків-членів британської асоціації. Зазначена ставка розраховується ПАТ «ОТП Банк» в односторонньому порядку, більш того, при підписанні договору сторонами не було визначено, яким же чином ТОВ «З» повідомляється про зміну вказаної процентної ставки, що є порушенням норм діючого законодавства.

Відповідно до діючих норм LIBOR застосовується як Лондонська міжбанківська ставка пропозицій. Вказана ставка застосовується для розрахунків між банками та є величиною яка свідчить про те, під які проценти банки можуть кредитувати один одного.

З посиланням на ч. 4 ст. 55 Закону України «Про банки та банківську діяльність» суд першої інстанції дійшов висновку, що розмір процентів за користування кредитними коштами повинен визначатися в кредитному договорі у вигляді річної відсоткової ставки (в процентах річних). В даному випадку розмір процентної ставки сторонами в кредитному договорі визначений не був, за кредитними заявками сторони вказували ставку відсотків, яка не є фіксованою і змінювалася декілька раз на місяць.

Під час розгляду справи відповідачем не було надано будь-яких відомостей, який саме розмір LIBOR діяв під час укладання договору або на момент розгляду справи у суді. Посилання відповідача на Постанову НБУ від 09.02.2005 № 33 та інші є необґрунтованими, оскільки положення закріплені у таких постановою стосуються саме міжбанківських відносин.

Недійсність п. 1.4.1 кредитного договору тягне за собою визнання недійсною всієї угоди, оскільки кредитний договір не міг бути підписаний сторонами без наявності умов щодо сплати відповідачем процентів за користування кредитними коштами.

Виходячи з того, що кредитний договір від 14.05.2008 є недейсним, як наслідок недейсними є: договір поруки з ТОВ «2»; договір поруки з ТОВ «3», іпотечний договір з ТОВ «4».

Апеляційна інстанція з такою позицією місцевого господарського суду не погодилася. Постановою Донецького апеляційного господарського суду рішення господарського суду Луганської області скасовано; у задоволенні позову ТОВ «1» до ПАТ «Банк» відмовлено.

У касаційній скарзі ТОВ «1» просить скасувати постанову Донецького апеляційного господарського суду, а рішення господарського суду Луганської області залишити без змін.

Колегія суддів Вищого господарського суду України дійшла висновку, що касаційна скарга не підлягає задоволенню з наступних підстав.

Аналізуючи встановлені судами обставини, колегія суддів Вищого господарського суду України погоджується з позицією Донецького апеляційного господарського суду як обґрунтованою та правомірною.

Відповідно до ст. 1054 Цивільного кодексу України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Як встановлено судами, пунктом 1.4.1. Кредитного договору, укладеним між ТОВ «1» та ПАТ «Банк», визначено, що проценти за Кредит розраховуються Банком від суми Кредиту в доларах США на підставі процентної ставки в розмірі LIBOR + 7 % річних із розрахунку 360 (триста шістьдесят) днів на рік. Згідно розділу договору «Визначення термінів» фінансова індикативна процентна ставка, яка розраховується як середньоарифметичне значення індивідуальних процентних ставок пропозицій ресурсів банків-членів британської асоціації визначається на 11.00 за лондонським часом для валюти долари США на строк в один місяць. При реалізації цього договору LIBOR визначається за даними системи REUTERS на відповідну дату. Розмір LIBOR за умовами Договору фіксується Банком у перший Банківський день місяця, в якому було надано перший Транш в доларах США і застосовується при розрахунку процентів за Кредит у визначеній валюті протягом періоду до першого Банківського дня місяця, що є наступним за місяцем, в якому було надано перший Транш.

Відповідно до статті 629 Господарського кодексу України договір є обов'язковим для виконання сторонами.

Процентна ставка визначена в договорі в розмірі LIBOR +. Як вказано судом першої інстанції, дана процентна ставка є міжбанківською та розраховується як середньоарифметичне значення індивідуальних процентних ставок пропозицій ресурсів банків-членів британської асоціації.

Відповідно до діючих норм LIBOR застосовується як Лондонська міжбанківська ставка пропозицій. Вказана ставка застосовується для розрахунків між банками та є величиною яка свідчить про те, під які проценти банки можуть кредитувати один одного.

Апеляційною інстанцією враховано, що Правлінням Національного банку України прийнято постанову від 09.02.2005 № 33, якою рекомендовано банкам під час визначення ціни за залученими коштами в іноземній валюті – на розмір ставки LIBOR плюс. Відповідно до Постанови Правління Національного банку України від 03.08.2004 № 363 розмір ставки LIBOR доводиться щоденно службовим розпорядженням Національного банку України «Про офіційний курс гривні до іноземних валют», а також розміщується на офіційному web-сайті Національного банку України.

Апеляційна інстанція дійшла висновку, що застосування у кредитних правовідносинах процентної ставки LIBOR+ не суперечить

нормам діючого законодавства та з урахуванням вищенаведеного є загальнодоступним значенням.

Посилання позивача на те, що дана ставка не є фіксованою і змінюється декілька раз на місяць, апеляційним господарським судом правильно не прийнято до уваги, оскільки встановлено, що відповідно до умов спірного Договору з урахуванням доповнень та змін розмір LIBOR фіксується Банком у перший Банківський день місяця, в якому було надано перший Транш в доларах США і застосовується при розрахунку процентів за Кредит у визначеній валюті протягом періоду до першого Банківського дня місяця, що є наступним за місяцем, в якому було надано перший Транш. Тобто, значення ставки LIBOR застосовується один раз на місяць.

Касаційна інстанція погоджується і з рештою висновків апеляційного господарського суду по даній справі.

Надавши правову оцінку спірному кредитному договору, апеляційна інстанція дійшла висновку про відсутність підстав для задоволення вимог позивача, оскільки спірний договір був підписаний сторонами в силу вільного волевиявлення учасників договору відповідно до статті 627 Цивільного кодексу України, сторони спірного кредитного договору на добровільних засадах визначили усі його умови, в тому числі і щодо валюти, порядку погашення кредиту та сплати відсотків за кредит.

Апеляційною інстанцією не встановлено підстав для застосування в даному випадку ст.ст. 203, 215 ЦК України щодо недійсності правочинів у даній справі.

Оскільки кредитний договір є правомірним, не можна розглядати як недійсні похідні від нього договори поруки, іпотечний договір. Колегія суддів Вищого господарського суду України на підставі встановлених фактичних обставин справи вважає, що постанова Донецького апеляційного господарського суду відповідає нормам матеріального і процесуального права [18].

Приклад 2.

ПАТ «Банк» звернулось до господарського суду м. Києва з позовом до ТОВ «1», ТОВ «2» про стягнення заборгованості за Генеральною кредитною угодою від 23.01.2008 та кредитними договорами від 23.01.2008.

Рішенням господарського суду м. Києва, залишеним без змін постановою Київського апеляційного господарського суду, позов задоволено. Стягнуто солідарно з ТОВ «1» та ТОВ «2» на користь ПАТ «Банк» заборгованість за Генеральною угодою від 23.01.2008 та кредитними договорами від 23.01.2008 по кредиту та прострочені відсотки за офіційним курсом НБУ на дату позову.

Не погодившись з прийнятими у справі судовими актами, ТОВ «1» звернулось до Вищого господарського суду України з касаційною

скаргою, в якій посилаючись на порушення і неправильне застосування норм процесуального права, просить скасувати рішення господарського суду м. Києва та Київського апеляційного суду, а справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

Суд касаційної інстанції вважає, що касаційна скарга не підлягає задоволенню, виходячи з наступного.

Попередніми судовими інстанціями встановлено, що 23.01.2008 між ПАТ «Банк» та ТОВ «1» було укладено Генеральну кредитну угоду зі змінами та доповненнями згідно Додаткової угоди від 16.04.2008, Додаткової угоди від 30.01.2009, Додаткової угоди від 31.03.2009.

В рамках Генеральної кредитної угоди між позивачем та відповідачем 1 були укладені кредитні договори з Додатковими угодами, якими відкрито не відновлювальні кредитні лінії кредитування в доларах США на фінансування витрат, пов'язаних з поточною діяльністю та на рефінансування кредитної заборгованості та поповнення оборотних коштів. Плата за користування кредитом розраховується на основі процентної ставки LIBOR (1 year) + 5,75 % (річна ставка LIBOR для доларів США у відсотках річних плюс 5,75 відсотка річних).

Відповідно до умов договорів кредитні кошти надані на умовах їх забезпечення, цільового використання, строкості, повернення та сплати за користування.

Проценти за користування наданими кредитними коштами позичальник повинен сплачувати щомісячно не пізніше останнього робочого дня кожного місяця та остаточно при погашенні кредиту.

Всі платежі відповідача 1 щодо повернення суми кредиту та сплати процентів за кредитом повинні здійснюватися у валюті, що відповідає валюті кредиту.

Відповідно до ч. 2 ст. 345 Господарського кодексу України кредитні відносини здійснюються на підставі кредитного договору, що укладається між кредитором і позичальником у письмовій формі. У кредитному договорі передбачаються мета, сума і строк кредиту, умови і порядок його видачі та погашення, види забезпечення зобов'язань позичальника, відсоткові ставки, порядок плати за кредит, обов'язки, права і відповідальність сторін щодо видачі та погашення кредиту.

Як встановлено судами першої та апеляційної інстанції, позивач свої зобов'язання щодо надання кредиту виконав належним чином.

Умовами кредитних договорів передбачено, що заборгованість за кредитом погашається одноразово, на кінцеву дату користування кредитними коштами. Кінцевим терміном погашення кредиту є 30.09.2009 року.

Відповідачем 1 умови кредитних договорів не виконано, основну заборгованість у сумі 18 750 000,00 доларів США не погашено. Таким

чином, у відповідача 1 виникла заборгованість за основним боргом по кредиту перед позивачем у сумі 18 750 000,00 доларів США.

Платою за користування кредитом є сума відсотків, яка розраховується відповідно до вимог кредитних договорів та сплачується щомісячно, не пізніше останнього робочого дня кожного місяця. Як встановлено судами попередніх інстанцій, згідно наданих позивачем та відповідачем 1 розрахунків заборгованості відповідача 1, останній починаючи з 29.04.2009 року перестав сплачувати проценти за користування кредитними коштами.

Отже, в результаті неналежного виконання договірних зобов'язань щодо сплати процентів за користування кредитними коштами у відповідача 1 виникла заборгованість перед позивачем по несплаченим відсоткам у розмірі 3351779,50 доларів США.

Заперечуючи проти нарахованих відсотків, скаржник посилається на невідповідність застосування ставки LIBOR нормам законодавства України та недоведеність позивачем значень ставки у відповідний період.

Суд касаційної інстанції погоджується з висновками судів попередніх інстанцій, про те, що порядок застосування банками ставки LIBOR регулюється постановою Національного банку України № 33 від 09.02.2005. Окрім того, відсоткова ставка зі сплатою LIBOR (1 year) + 5,75 % (річна ставка LIBOR для доларів США у відсотках річних плюс 5,75 відсотка річних) була погоджена сторонами у кредитних договорах укладених до Генеральної кредитної угоди.

Також, судами встановлено, що відповідач 1 протягом значного періоду часу в повному обсязі виконував свої зобов'язання перед позивачем, сплачуючи відсотки за користування кредитними коштами на умовах та в строки, передбачені кредитними договорами.

Таким чином, суди попередніх інстанцій враховуючи всі обставини справи дійшли вірного висновку про правомірність позовних вимог ПАТ «Банк» щодо стягнення суми кредитної заборгованості у розмірі, в тому числі за основною заборгованістю та за відсотками.

Крім того, було укладено договір між ПАТ «Банк» та ТОВ «2» (далі – поручитель) за яким відповідач 2 на добровільних засадах бере на себе зобов'язання перед позивачем відповідати по борговим зобов'язанням ТОВ «1» (далі – боржник), що виникають з умов Генеральної кредитної угоди з додатковими угодами та кредитними договорами, що укладені та будуть укладені в її рамках, а саме: повернути кредитні кошти, сплатити проценти за користування кредитними коштами, комісійну винагороду, неустойку (пеню, штрафи), в розмірах, в строки та у випадках, передбачених Генеральною кредитною угодою в повному обсязі.

У випадку невиконання відповідачем 1 зобов'язань за Генеральною кредитною угодою відповідач 2 приймає на себе

зобов'язання здійснити виконання зобов'язань відповідача 1 в обсязі, заявленому позивачем у письмовій вимозі, протягом 10 (десяти) банківських днів з дати отримання письмової вимоги позивача про виконання зобов'язань. Виконання зобов'язань здійснюється відповідачем 2 шляхом перерахування відповідної суми на рахунок позивача (п. 2.2 Договору поруки).

Якщо до відповідача 2 надійде письмова вимога позивача про погашення суми заборгованості по Генеральній кредитній угоді і таких коштів у відповідача 2 не буде, то відповідно до Договору поруки позивач має право звернути стягнення за рахунок майна відповідача 2 згідно норм чинного законодавства.

Судами встановлено, що позивачем на адресу відповідача 1 та відповідача 2 направлено письмові вимоги про погашення суми заборгованості (виконання зобов'язання) та попередження про стягнення кредитної заборгованості в судовому порядку у випадку непогашення кредитної заборгованості. На дані вимоги заперечень відповідачами не надано, боргові зобов'язання не сплачено.

Таким чином, суди попередніх інстанцій дійшли правомірного висновку про солідарну відповідальність відповідачів за Генеральною кредитною угодою та кредитними договорами у межах суми кредитної заборгованості, в тому числі за основною заборгованістю в сумі 18750000,00 доларів США та за відсотками за користування кредитом у сумі 3351779,50 доларів США.

Колегія суддів Вищого господарського суду України вважає висновки судів першої та апеляційної інстанцій такими, що ґрунтуються на всебічному, повному і об'єктивному розгляді в судовому процесі всіх обставин справи в їх сукупності, здійснені на підставі правильної юридичної оцінки спірних правовідносин та відповідають нормам матеріального і процесуального права [19].

Приклад 3.

ТОВ «Вугільна компанія» звернулось до господарського суду Донецької області з позовом до ПАТ «Банк», ТОВ «Транспортна компанія» про визнання недійсним кредитного договору № 1 від 29.08.2008 та кредитного договору № 2 від 29.08.2008, укладених між ПАТ «Банк» та ТОВ «Транспортна компанія», з посиланням на те, що останні не відповідають вимогам закону. Зокрема на думку позивача, будь-які грошові зобов'язання на території України, в тому числі і зобов'язання, що виникли між сторонами на підставі кредитного договору, повинні виражатися та виконуватися лише в національній валюті України – гривні. У разі ж використання в таких грошових зобов'язаннях іноземної валюти, така операція потребує індивідуальної ліцензії Національного банку України. Також позивач зазначив, що визначення процентної ставки у вигляді LIBOR+ суперечить нормам чинного законодавства, оскільки така ставка не є фіксованою.

Рішенням господарського суду Донецької області від 03.10.2011 в позові відмовлено. Рішення місцевого господарського суду про відмову в позові мотивоване наявністю у банку всіх повноважень здійснювати операції з іноземною валютою, у тому числі операції з надання кредитів в іноземній валюті на підставі отриманої від Національного банку України ліцензії та дозволу на здійснення валютних операцій. Крім того, судом зазначено, що застосування у кредитних правовідносинах ставки LIBOR+ не суперечить нормам чинного законодавства, зокрема статтям 1048, 1056-1 Цивільного кодексу України.

Постановою Донецького апеляційного господарського суду від 22.11.2011 за наслідками розгляду апеляційної скарги ТОВ «Вугільна компанія», рішення господарського суду Донецької області від 03.10.2011 залишено без змін, апеляційну скаргу – без задоволення.

За результатами розгляду касаційної скарги, постановою Вищого господарського суду України від 31.02.2012 встановлено, що касаційна скарга не підлягає задоволенню, виходячи з наступного.

Судами попередніх інстанцій встановлено наступне.

29.08.2008 між ПАТ «Банк» та ТОВ «Транспортна компанія» були укладені договори № 1 та № 2.

Розмір кредитної лінії за договором № 1 від 29.08.2008 становить 8 000 000,00 доларів США зі строком кредитування з 29.08.2008 по 26.08.2011 (п.п.1.2., 1.3. договору).

Розмір кредитної лінії за кредитним договором № 2 від 29.08.2008 становить 2 000 000,00 доларів США зі строком користування з 29.08.2008 по 26.08.2011 (п. п.1.2., 1.3. договору).

В подальшому до зазначених договорів сторонами уклалися додаткові угоди № 1, № 2 від 24.09.2008 та від 30.12.2008.

Зобов'язання по надання кредитних коштів за зазначеними договорами банком були виконані в повному обсязі, що підтверджується наявними в матеріалах справи меморіальними валютними ордерами.

Пунктом 1.4. кредитних договорів визначено, що плата за користування кредитною лінією у вигляді процентів становить відповідно до п.1.4.1-1.4.8. договорів.

Пунктом 1.4.1 кредитних договорів встановлена процентна ставка: LIBOR + 7 % річних у разі, якщо надходження за попередній місяць по поточному рахунку, відкритому в ПАТ «Банк» становить не менше 10 000 000, 00 гривень, починаючи з вересня 2008 року.

Згідно з п.п.1.4.2-148. кредитних договорів встановлена процентна ставка у вигляді LIBOR + 9% річних, виходячи з різних умов.

Відповідно до п.1.4.10. кредитних договорів, термін «LIBOR» – фінансова індикативна ставка LIBOR, яка розраховується як

середньоарифметичне значення індивідуальних процентних ставок пропозицій ресурсів банків-членів Британської Банківської Асоціації. Фіксується на 11.00 годин по Лондонському часу для визначення валюти і строків кредитування. При виконанні даного Договору, ставка LIBOR визначається по даних РЕЙТЕРС на відповідну дату. Також у пункті відображено, що процентна ставка підлягає коригуванню згідно з п.1.4.11. договору кожний процентний період.

Згідно з п.1.4.11 кредитних договорів, за базовий LIBOR сторони приймають ставку LIBOR на строк 6 місяців. При цьому перший процентний період починається з дати підписання договору. Кожний наступний процентний період починається з дня, що слідує за останнім днем попереднього процентного періоду. Протягом кожного процентного періоду застосовується процентна ставка, що визначається за даними РЕЙТЕРС на 2 банківські дні до дати початку такого процентного періоду.

17.10.2008 між ПАТ «Банк», ТОВ «Вугільна компанія» (поручитель) та ТОВ «Транспортна компанія» (позичальник) був укладений договір поруки, відповідно до умов якого поручитель зобов'язується перед банком відповідати за виконання позичальником зобов'язань щодо повернення коштів, наданих банком позичальнику в межах кредитної лінії за кредитними договорами № 1 від 29.08.2008 та № 2 від 29.08.2008 (п. 1.1. договору поруки).

Відповідно до п. 2 договору поруки поручитель несе солідарну відповідальність з позичальником перед банком за виконання позичальником умов основного зобов'язання усім належним йому майном та грошовими коштами.

Згідно п. 3 договору поруки, відповідальність поручителя за цим договором обмежується сумою коштів, фактично наданих на рахунок кредитної лінії, згідно основного зобов'язання, нарахованими процентами, пенею, комісіями та іншими платежами, передбаченим основним зобов'язанням.

За умовами п. 5 договору поруки, у разі невиконання позичальником умов основного зобов'язання в строк, поручитель зобов'язаний погасити суму коштів, наданих в рахунок кредитної лінії, нараховані проценти та штрафні санкції за несвоєчасну сплату позичальником коштів, відповідно до умов основного зобов'язання, та/або забезпечити наявність коштів на своїх рахунках у розмірі, достатньому для погашення зазначеної заборгованості, за першою вимогою банку протягом одного дня з моменту отримання поручителем надісланої банком за адресою, зазначеною у реквізитах поручителя в цьому договорі, письмової заяви про невиконання позичальником своїх зобов'язань по основному зобов'язанню.

Кредитні договори та договір поруки підписані всіма сторонами та скріплені печатками підприємств.

В подальшому, поручитель звернувся до господарського суду Донецької області з позовом до ПАТ «Банк», ТОВ «Транспортна компанія» про визнання недійсними кредитних договорів, з посиланням на те, що останні не відповідають вимогам закону, а вираження процентної ставки у вигляді LIBOR + суперечить статтям 1048, 1056-1 Цивільного кодексу України.

Вищий господарський суд України дійшов висновку про необґрунтованість доводів касаційної скарги з огляду на наступне.

Відповідно до ст. 626 Цивільного кодексу України, договором є домовленість двох і більше сторін, спрямована на встановлення, зміну та припинення цивільних прав та обов'язків.

В силу ст. 638 Цивільного кодексу України договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Відповідно до ст. 1054 Цивільного кодексу України, за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Згідно ст. 1049 Цивільного кодексу України, позичальник зобов'язаний повернути позикодавцеві позичку (грошові кошти у такій самій сумі або речі, визначені родовими ознаками, у такій самій кількості, такого самого роду та такої самої якості, що були передані йому позикодавцем) у строк та в порядку, що встановлені договором.

Відповідно до ст. 1048 Цивільного кодексу України позикодавець має право на одержання від позичальника процентів від суми позички, якщо інше не встановлено договором або законом. Розмір і порядок одержання процентів встановлюються договором. Якщо договором не встановлений розмір процентів, їх розмір визначається на рівні облікової ставки Національного банку України.

Аналогічні приписи містяться і в статтях 345, 346 Господарського кодексу України.

Таким чином, в кредитному договорі повинні бути в обов'язковому порядку визначені положення щодо розміру і порядку нарахування та одержання процентів.

При цьому як вбачається з умов оспорюваних договорів процентна ставка визначена в розмірі LIBOR+7%.

Дана процентна ставка є міжбанківською та розраховується як середньоарифметичне значення індивідуальних процентних ставок пропозицій ресурсів банків-членів британської асоціації.

Відповідно до Постанови Правління Національного банку України від 03.04.2004 № 363 розмір ставки LIBOR доводиться щоденно

службовим розпорядженням Національного банку України «Про офіційний курс гривні до іноземних валют», а також розміщується на офіційному web-сайті Національного банку України.

З урахуванням наведеного, Вищий господарський суд України вважає правильним висновок судів попередніх інстанцій про те, що застосування у кредитних правовідносинах процентної ставки LIBOR+ не суперечить нормам діючого законодавства щодо цього виду договорів.

Статтями 47, 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність» визначено операції банків із розміщенням залучених коштів від свого імені, на вказаних умовах та на власний ризик як кредитні операції, незалежно від виду валюти, яка використовується. Вказані операції здійснюються на підставі банківської ліцензії.

Судами встановлено, що банк при укладенні оспорюваних договорів діяв на підставі банківської ліцензії Національного банку України на право здійснювати банківські операції, визначені ч. 1 та пп. 5-11 ч. 2 ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та дозволу Національного банку України з додатком до нього на право здійснення операцій, визначених пп. 1-4 ч. 2 та ч. 4 ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність».

З урахуванням наведеного, судами вірно визначено, що відповідач 1, укладаючи кредитні договори № 1 та № 2 від 29.08.2008 року, мав право здійснювати операції з валютними цінностями із розміщенням залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, тобто здійснювати кредитування в іноземній валюті на підставі банківської ліцензії.

Відповідно до статей 627, 628, 629 Цивільного кодексу України сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Зміст договору становить умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

Таки чином, укладаючи оспорювані договори, сторони були вільними у визначенні умов останніх і, відповідно, передбачені ст. ст. 203, 215 Господарського кодексу України підстави для визнання їх недійсними відсутні [20].

Приклад 4.

За ухвалою місцевого суду від 2018 року у цивільному процесі до Кропивницького відділення Київського НДІСЕ призначена економічна експертиза, на вирішення якої поставлено ряд питань щодо підтвердження заборгованості по Кредитних договорах №... від 2012, №... від 2013 року та №... від 2014 року, укладених в рамках Генеральної кредитної угоди між Банком та ПрАТ «К» від листопада 2008 року.

За обставинами справи позивач Банк звернувся в суд з позовом до фізичної особи – поручителя про стягнення з останнього на користь Банку заборгованості, нарахованої за період з 01.12.2015 по 31.03.2016 за вказаними кредитними договорами. В свою чергу фізична особа – поручитель звернувся в суд із зустрічним позовом про визнання поруки припиненою.

В судовому засіданні представником відповідача за первісним позовом надано клопотання про призначення у справі судово-економічної експертизи, проти якої не заперечував представник Банку.

На вирішення експертів, крім питань про визначення розміру заборгованості, були поставлені питання: – Чи правильно визначена базова ставка LIBOR 6m для доларів США в розрахунках та чи підтверджується вона документально матеріалами справи №... /16-ц у визначеному позивачем розмірі? – Чи відповідає нормам чинного законодавства України застосування Банком ставки LIBOR 6m для доларів США в розрахунках процентної ставки за Генеральною кредитною угодою та укладеним в рамках неї кредитним договором? – Чи є належною методика розрахунку відсоткової ставки LIBOR 6m для доларів США за Генеральною угодою та укладеним в рамках неї кредитним договором?, з яких питання: – Чи правильно визначена базова ставка LIBOR 6m для доларів США в розрахунках? та – Чи є належною методика розрахунку відсоткової ставки LIBOR 6m для доларів США за Генеральною угодою та укладеним в рамках неї кредитним договором? знаходяться за межами спеціальних знань експерта при виконанні економічної експертизи, виходячи з наступного.

Ставка LIBOR – це абревіатура від англійського London InterBank Offered Rate – середньозважена ставка рефінансування, що розраховується по процентних ставках, щодня надаються обраними Британською Банківською Асоціацією (BBA) 16 банками-лідерами серед маркет-мейкерів грошового ринку (англійською Market maker – создатель рынка/творець ринку), що видають кредити банкам-учасникам Лондонського міжбанківського Ринку. Банки маркет-мейкери надають позики на термін від 1 до 365 днів в різних валютах. Рівень LIBOR rates розраховується щодня в 11 GMT з 1985 р. і публікується агентством Thomson Reuters [21].

В повсякденному розумінні LIBOR (ЛІБОР) – це плаваючий процент, за яким міжнародні банки готові надавати кредити іншим банкам. Процент визначається для запозичень в різних валютах, за якими можуть мати істотні відмінності [21].

LIBOR представляє собою сумарну оцінку стану фінансової системи світу [21].

Оскільки, міжбанківські кредити виділяються в грошових одиницях різних держав, LIBOR розраховується окремо за кількома основними

валютами. Крім того, щоденна ставка за кожною валютою розбивається на рівні, прив'язані до строку застави – на день (о / п), тиждень (1ч), місяць (1м), 6 місяців, рік (1ч), – а також проміжні. Всього публікуються розрахунки за 15 періодів. Наприклад, щорічна ставка LIBOR – це процент, за якого банк погоджується надати кредит строком на 1 рік іншому банку, а одноденний – це кредит на 24 години [21].

Як розраховується LIBOR. Щоденно протягом встановленого часу ВВА агент збирає інформацію від 16 найбільших та надійних банків, які стосуються рівня процентної ставки, за якою ці установи готові надавати кредити іншим банкам. Для розрахунків беруться дані за різними валютами та термінами кредитування від 1 дня до року. В число 16 банків-індикаторів входять такі відомі структури, як японський Банк Токіо, британський Національний Вестмінстерський Банк, французький Banque Nationale de Paris, американський Trust Company Morgan Guaranty Нью-Йорк та німецький Deutsche Bank. Банки вибираються на основі наявної інформації про позиції в кредитному рейтингу, а також ступеня поточної участі в операціях на валютному ринку. Робота установ, які включені в число респондентів для участі в розрахунку LIBOR, піддається безперервному моніторингу. Тому Британська Банковська Асоціація не рідше одного разу на рік проводить перегляд банківських даних з подальшою публікацією результатів перевірок [21].

Методика розрахунку LIBOR. Розрахунок LIBOR Rates проводиться за простою схемою: цифри, отримані від банків, виставляються в порядку убування, 4 максимальних і 4 мінімальних значення прибираються, а решта 8 процентних показників приводяться до середньоарифметичного значення. Ця середня кількість і є рівнем LIBOR (ЛІБОР) на день [21].

Принципова відмінність LIBOR від інших усереднених ставок у тому, що вона визначається не на біржі, а на міжбанківському ринку. Історично він перебуває в Лондоні [22].

Генеральна кредитна угода у цивільній справі між Банком та ПрАТ «К» укладена в листопаді 2008 року.

В березні 2008 року фінансова громадськість почала гаряче обговорення методики розрахунку LIBOR. В цей час були публічно розкриті махінації банків-учасників LIBOR з зниженням ставок з метою приховання існуючої недостатності ліквідності [22]. Таким чином організації могли приховувати свої проблеми з фінансуванням, що сприяло розвитку фінансової кризи 2008 року [23]. Слідом за цим свою перевірку ставки почала Федеральна резервна система США (ФРС). В подальшому, асоціація британських банків під тиском регуляторів, інвесторів і ФРС була змушена збільшити кількість учасників для розрахунку LIBOR. Проте, ця міра не змогла повністю

повернути довіру спеціалістів щодо дійсного відображення ставки ЛІБОР існуючого положення речей [22].

Перші підозри про вплив банків на ставку LIBOR виникли в 2008 році, а розслідування почалося в березні 2011 року. Почала його Комісія по цінних паперах і біржах США та Міністерство юстиції США. Через чотири місяці потому до розслідування приєдналися Великобританія, Японія та Євросоюз, а в лютому 2012 року – Швейцарія. Глобальний банк Barclays був викритий в багаточисленних намаганнях маніпулювання лондонською міжбанківською ставкою LIBOR і ставкою EURIBOR. В результаті розслідування було викрито чисельні порушення в діяльності Глобального банку Barclays, пов'язані з маніпуляціями з LIBOR, що потягло за собою багатомільярдні санкції. Експерти відзначають, що в результаті тиску слідства і регуляторів досить «сірий» розрахунок ставки ЛІБОР став прозоріший [24].

Поза межами спеціальних знань експерта також надання оцінки визнаної найбільшими світовими банками вище зазначеної методики, яка застосовується Британською Банківською Асоціацією при розрахунку ставки LIBOR.

Щодо вирішення економічною експертизою питання:

– Чи відповідає нормам чинного законодавства України застосування Банком ставки LIBOR 6m для доларів США в розрахунках процентної ставки за Генеральною кредитною угодою та укладеним в рамках неї кредитним договором, то будь-яка із ставок LIBOR є бенчмарком (показником, що використовується для оцінки стану ринку або його сегментів) – еталонною ставкою. Як показує практика судів (наведена у прикладах вище), застосування у кредитних правовідносинах процентної ставки LIBOR+ не суперечить нормам діючого законодавства України та є загальнодоступним значенням.

Перелік посилань

1. *Кравченко Л. М., Шапошников О. О.* Валютне регулювання і валютний контроль в Україні: навч. посіб. Київ, 2001. 100 с.
2. *Бездітко Ю. М., Мануйленко О. О., Стасюк Г. А.* Валютне регулювання: навч. посіб. Херсон, 2004. 272 с.
3. *Сучасна валютна політика та особливості її реалізації в Україні.* Київ, 2016. 119 с.
4. *Ковальчук К.Ф., Козенков Д.Є., Момот Ю.Г.* Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції. Київ, 2013. 148 с.
5. *Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: закон України від 12.07.2001 № 2664-III* [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua- офіційний сайт Верховної Ради України.

6. *Резнікова В. В.* Особливості здійснення посередницької діяльності на кредитному ринку // Університетські наукові записки. 2010. № 1. с. 67-72 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2010_1_13.

7. *Інструкція* про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах: затв. Постановою Нац. банку України від 12.11.2003 № 492.

8. *Банківський кредит* в іноземній валюті // Податки та бухгалтерський облік. 2004. № 48 (710). С. 42–46.

9. *Цивільний кодекс* України [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua- офіц. сайт Верховної Ради України.

10. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів про урегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг*: закон України від 22.09.2011 № 3795-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua – офіц. сайт Верховної Ради України.

11. *Гроші в кредит*. Новини світу кредитування та банківських послуг [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://groshi-v-kredit.org.ua/scho-krasche-fiksovana-abo-plavayucha-stavka.html>.

12. *Україна фінансова*. Інформаційно-аналітичний потал Українського агентства фінансового розвитку. Кредитні договори з плаваючими процентними ставками: можливості та небезпеки [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/poradnyk/160.htm.

13. *Про встановлення процентних ставок за зовнішніми запозиченнями резидентів*: Постанова Національного банку України від 03.08.2004 № 363 [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua- офіційний сайт Верховної Ради України.

14. *Путь к финансовой независимости* [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.denga.com.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=2375.

15. *Индекс ставок по депозитам физических лиц*. Минфин [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/deposit/>.

16. *Український індекс міжбанківських ставок*. Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=37944543.

17. *Постанова* Національного банку України (витяг) від 09.02.2005 № 33 [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua- офіційний сайт Верховної Ради України.

18. *Постанова* Вищого Господарського Суду України від 19.07.2011 у справі № 6/293пд [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_3345564.html.

19. *Постанова* Вищого Господарського Суду України від 27.11.2012 у справі № 21/46 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_3916250.html.

20. *Постанова* Вищого Господарського Суду України від 31.01.2012 у справі № 28/165пд [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_3576993.html.

21. *LIBOR*: (что это) – влияние, скандалы и расчет [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://equity.today/libor.html>.

22. *LIBOR*: що означає, як розраховується, чому зростає. Відповіді шукав «Простобанк Консалтинг». [Електронний ресурс]. Режим доступа: http://www.bankchart.com.ua/zhitlo_v_kredit/statti/libor_scho_oznachae_yak_rozrahovuetsya_chomu_zrostaе.

23. *Межбанковская* ставка [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://economic-definition.com/Finance/Mezhsbankovskaya_stavka_Interbank_rate_eto.html.

24. *Скандал* навколо ЛІБОР [Електронний ресурс]. Режим доступа: https://uk.wikipedia.org/wiki/Скандал_навколо_ЛІБОР.

ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ ОБОСНОВАНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ БАНКАМИ ПРОЦЕНТНОЙ СТАВКИ LIBOR ПРИ КРЕДИТОВАНИИ В ИНОСТРАННОЙ ВАЛЮТЕ

**О. А. Ляшенко
О. В. Щербина**

В данной статье на основе проведенного анализа экспертной и судебной практики, изучения нормативных и справочных информационных источников, проанализированы отдельные аспекты, возникающие при исполнении судебных экспертиз по вопросам соответствия нормам действующего законодательства Украины применения банками в расчетах по долгосрочным валютным кредитам базовой ставки LIBOR (London Interbank Offered Rate, Лондонская межбанковская ставка предложения), соответствия методики расчета такой процентной ставки. Рассмотрены природа происхождения ставки LIBOR и других межбанковских ставок, применяемых в мировой практике и в Украине.

Цель статьи – обобщить и систематизировать существующую экспертную и судебную практику относительно оснований применения при кредитовании в валюте ставки LIBOR; рассмотреть виды процентных ставок применяемых в валютных кредитных договорах, выявить характерные особенности и раскрыть правовую природу, сущность применения при кредитовании в валюте ставки LIBOR +; исследовать нормы действующего и международного законодательства на соответствие применения ставки LIBOR + в кредитных правоотношениях банков Украины с заемщиками-резидентами.

Также, в данной статье проведен анализ применения странами мира аналогичных видов ставок и допустимость их применения странами при внутреннем кредитовании.

Основная проблема исследования заключается в отсутствии методик проведения судебных экспертиз по вопросам соответствия нормам действующего законодательства Украины применения банками в расчетах по долгосрочным валютным кредитам плавающей ставки LIBOR +.

В процессе написания статьи использованы материалы экспертной и судебной практики по вопросу о соответствии применения ставки LIBOR+ в кредитных правоотношениях банков Украины.

Материалы данной статьи могут быть использованы экспертами при проведении экономических экспертиз.

PECULIARITIES OF CONDUCTING RESEARCH OF JUSTIFICATION OF BANKS' APPLICATION OF LIBOR INTEREST RATE FOR CREDITING IN FOREIGN CURRENCY

**O. Liashenko
O. Shcherbyna**

In this article, based on the analysis of expert and forensic practice, the study of regulatory and reference information sources are analyzed some aspects that arise when conducting forensic examinations on issues of compliance with the current legislation of Ukraine by banks in calculating long-term foreign currency loans at the base of LIBOR rate (London Interbank Offered Rate), the methodology for calculating such an interest rate. It is considered the nature of the origin of the LIBOR rate and other interbank rates used both in world practice and in Ukraine.

The purpose of the article is to summarize and systematize the existing expert and forensic practice as to the reasons for applying the LIBOR rate for lending the currency; to consider types of interest rates used in foreign currency loan agreements, identify the specific features and disclose the legal nature, the essence of the application of lending in the currency rates LIBOR +; to investigate the norms of current and international legislation on the compliance of the rate LIBOR + with the credit relations of Ukrainian banks with resident borrowers.

This article also analyzes the application by the countries of the world of similar types of rates and the admissibility of their application by countries in domestic lending.

The main issue of the study is the lack of methods for conducting forensic examinations on compliance with the current legislation of Ukraine, applied by banks in calculations for long-term foreign currency loans of the floating rate LIBOR +.

During the article writing were used the materials of expert and forensic practice on the issue of the compliance of the LIBOR + rate in the credit relations of the banks of Ukraine.

The materials of this article can be used by experts in conducting economic examinations.